

Крізь блокаду, встановлену державами Антанти, не можна було перевозити ліки навіть із сусідньої Румунії, яка, будучи сателітом Антанти, теж блокувала територію УНР [4, с. 192].

Отже, похід об'єднаних українських армій на Київ в серпні 1919 р. яскраво показав залежність стратегії від політики. Потрібно було відкинути регіональні чвари та партійне політиканство і шукати повної консолідації, що дозволило б максимально використати сили української нації у боротьбі за свою незалежність. Не дивлячись ні на що, Армія УНР та УГА виконали поставлені перед ними завдання. Взяття Києва було одним з найбільших досягнень української зброї. Велике значення цієї події ще у тому, що століттями розділений штучними кордонами народ братерством зброї засвідчив перед історією єдність нації в боротьбі за свою державність.

1. Військове законодавство України. Збірник нормативних актів. / Під ред. В.І. Кравченка. – К., 1999. – С. 7. 2. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 303. 3. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – С. 137. 4. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. – Львів, 1999. – С. 198. 5. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році: У 3 ч.-Мюнхен, 1946.- ч.ІІІ. – С.135. 6. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. Т. ІІ. – К., 1992. – С. 531. 7. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. Т. ІІ., книга 4. – Київ-Львів, 1923. – С. 14. 8. Капустянський М. Втрачені можливості. // За самостійність. Орган Організації українських націоналістів. Ч. 1–2 (13–14), січень-лютий, 1948. – С. 10. 9. Крип'якевич І. Гнаткевич Б. Стефанів З. Історія українського війська (- від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) – Львів, 1992. – С. 561. 10. Мазепа І. Феденко П. З історії української революції. Прага, 1930. – С. 23. 11. Лист до французького публіциста Жана Пелісьє // Симон Петлюра. Статті. – К., 1993. – С. 187.

О.Г. Макаруч

ВІДНОСИНИ УНР ТА ЗУНР ЗІ СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1918 – 1919 рр.)

© Макаруч О.Г., 2001

Проаналізовано українсько-американські відносини в роки Української революції.

In the article the observation of ukrainian-american relations in 1918 – 1919 was held.

Сьогодні саме Сполучені Штати Америки разом з Великобританією та Росією є гарантами непорушності українських кордонів (це зобов'язання незалежна Україна отримала в обмін на ядерне роззброєння). Від стану українсько-американських відносин значною мірою залежать перспективи розвитку нашої держави, її інтеграція в європейські та світові політичні, економічні та військові структури. Традиції співробітництва двох націй певною мірою почалися ще в роки Української революції.

Як політичний та військовий союзник Росії Сполучені Штати Америки аж до жовтневого більшовицького перевороту не могли надати жодної, навіть моральної підтримки українському національно-визвольному руху та його законному представництву – Центральній Раді. Спалах зацікавленості Вашингтона можливостями Києва у його протистоянні з більшовиками швидко змінився розчаруванням після підписання українською стороною 9 лютого 1918 р. союзницької угоди з Центральними державами в Брест-Литовську. Щодо гетьмана Скоропадського політика Антанти була цілком визначеною і однозначною – жодних переговорів з німецькою маріонеткою. Повстання, підняте в першій половині листопада 1918 р. Директорією проти гетьмана, знову пробудило зацікавленість адміністрації Вільсона до українських справ. До певної міри цьому сприяло і звернення проводу Західно-української Народної Республіки (ЗУНР) до США з проханням про покровительство українських інтересів на Версальській союзницькій конференції.

Вже 30 листопада 1918 р. інформаційне бюро повстанської армії УНР повідомило про прибуття до її штаб-квартири місії Української Національної Ради, яка поверталася з румунського містечка Ясси. Місія доповіла Директорії про підсумки переговорів з уповноваженим представником Сполучених Штатів Америки. Американська сторона запевнила представників Директорії, що “рівно, як і Фінляндія, Україна повинна стати самостійною народною республікою... Представники Сполучених Штатів дотримуються тієї думки, що право на утворення Української народної республіки належить лише Директорії та її республіканським військам” [1].

На Версальській мирній конференції вже на початку 1919 р. американська сторона так сформулювала своє бачення майбутнього післявоєнної Росії: виходячи з політичних реалій, що склалися на даний час, найбільш прийнятним став би розпад колишньої Російської імперії принаймні на п’ять частин, а саме – Фінляндію, Балтійські провінції, Європейську Росію, Сибір та Україну [2]. В держдепартаменті була укладена карта “Пропоновані кордони Росії”. Згідно з цим документом, більшість власне українських земель повинна була отримати свою відновлену державність.

Після багатьох років політики “ізоляціонізму” та відносно пізнього (1917 р.) вступу США у першу світову війну спроби держдепартаменту власноруч кроїти карту Східної Європи могли на перший погляд видатися зарозумілими. Адже свої погляди на майбутнє регіону та на міждержавні кордони в Східній Європі мали не лише новоутворені після розпаду Російської імперії незалежні держави (Польща, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія, Україна, РРФСР), але й союзники США по Антанті – європейські Великі Держави (Великобританія та Франція).

Політики Польщі, Румунії та ін. східноєвропейських країн теж намагалися заручитися підтримкою Вашингтона в тому, що стосувалося як питань економічної та військової допомоги, так і бажаних територіальних змін. У січні 1919 р. польський президент І. Падеревський звернувся саме до США з проською вчинити тиск на Директорію (лист довіреній особі президента Вільсона полковнику Хаузу від 21 січня 1919 р.): “якщо є яка-небудь можливість отримати для моєї країни негайну допомогу, я б запропонував наступне:

Направити колективну ноту українській директорії в Києві, адресовану пп. Петлюрі, Винниченку та Швецю, і наказуючу припинити військові дії в Східній Галичині та евакуювати Бориславський округ, де знаходяться під загрозою значні інтереси американців, англійців та французів” [3].

Проте, всіляко турбуючись про економічні інтереси американських компаній в Східній Європі, держдепартамент США не поспішав “складати усі яйця в один кошик”. Коли 22 січня 1919 р. у Версалі учасники “Ради десяти” продовжували обговорювати питання про “допомогу” Польщі, американський представник відмовився підтримати пропозицію французького маршала Фоше про направлення на східноєвропейський театр воєнних дій т. зв. армії Галлера. Сформована в роки першої світової війни з польських добровольців, навчена французькими офіцерами та озброєна новітньою французькою зброєю, ця 70-тисячна армада могла докорінно змінити усю розстановку сил в Східній Європі (нагадаємо, що армія Директорії навіть у кращі часи не перевищувала 40 тис. чол., а більшовицькі сили вторгнення в Україну наприкінці 1917 та 1918 рр. були й того меншими). Американська та англійська делегації ще кілька місяців активно опиралися цим планам і дали згоду лише тоді, коли після вибуху угорської революції отримали запевнення польської сторони, що армія Галлера буде використана виключно для того, щоб не допустити прориву Червоної Армії до Угорщини на допомогу уряду Бела Куна.

Об’єктивно затримка армії Галлера була на руку збройним силам ЗУНР та УНР, проте Сполучені Штати не стільки допомагали українцям, скільки шукали альтернативи як більшовикам (більшою мірою), так і амбіціям недавнього союзника – Франції – домінувати в східноєвропейському регіоні.

У січні 1919 р. на південь колишньої Росії (Одеса, Краснодар та Тифліс) відбула американська місія, очолювана колишнім військовим аташе в Петрограді підполковником Ріггсом. До її складу входили капітани У. Беррі, Д. Стейнберг та інші військові чини. Ставилося завдання, щоби “жодний член місії не пробував установити офіційні чи особисті відносини з більшовицькими організаціями чи їх членами” [4]. Показово, що керівник місії підполковник Ріггс прибув саме до Одеси. Тут він мав зустріч із членами Державних Дум та Державної Ради колишньої Росії, провів тривалу бесіду з відомим російським монархістом В. Шульгіним. Агент адмірала Колчака в звіті про цю зустріч зазначив: “Полковник (тут помилка – Авт.) Ріггс заявив, що велика Росія буде. В цьому він не сумнівається” [5]. У своїх висновках, підготованих за результатами вказаної поїздки для держдепартаменту США, Ріггс ставив питання не лише про масштабну інтервенцію американських збройних сил на боці російських білогвардійців, але й про спрямування на Південь колишньої Росії великого загону американських розвідників та таємних агентів. Надати допомогу Добровольчій армії Денікіна пропонував і капітан Беррі, який дав Антону Денікіну найвищу оцінку з-поміж інших антибільшовицьких лідерів. Натомість майор генерального штабу Лоуренс Мартін зробив ставку на Директорію: “Уряд Петлюри та п’ятірки (тобто Директорії – Авт.) компетентний... діє в інтересах розвитку торгівлі, сільського господарства та просвіти”. Що ж стосується висновків американського розвідника, то вони однозначні: “Розглядаю Петлюру на Волині та Голубовича в Галичині з їх міністрами як здатних керувати країною” [6].

Як бачимо, на початку 1919 р. уряд США повинен був зробити свій вибір у питанні, якій саме з трьох можливих сил в Україні (поляки Падеревського, добровольці Денікіна чи українські націоналісти) надати допомогу. Профранцузька орієнтація Польщі, рівно як проанглійські симпатії російських монархістів, здавалось би, могли підштовхнути Вашингтон до масштабної підтримки якщо не УНР, то принаймні ЗУНР. Проте поспішна політична домовленість С. Петлюри з французами в лютому 1919 р. внесла в політичну ситуацію в Україні нові акценти.

В Україну в штаб Петлюри (та ж місія згодом перебралася до штабу Денікіна) Сполучені Штати скеровують бригадного генерала Е. Жадвіна з метою налагодити взаємодію та ефективні зв'язки. Одночасно УНРівським представникам в Європі Ліквідаційною комісією було передано на 8,5 млн. доларів різноманітних матеріалів з надлишків майна американської армії. Формально Ліквідаційна комісія не могла надавати якісь поставки петлюрівському уряду, оскільки він не був у встановленому порядку визнаний урядом США. Але після консультацій з відомством Гувера було створено товариство (у складі Івана Петрушевича, Володимира Тимошенка та Симона-Жана Серфа), через яке і передавалися вказані матеріали. Уряд США навіть люб'язно погодився приймати в оплату наданих поставок українські грошові знаки, які в умовах триваючої громадянської війни швидко втрачали будь-яку цінність. Зазначимо, що вказані поставки не йшли в жодне порівняння з американською військовою та продовольчою допомогою Польщі. Лише в лютому-серпні 1919 р. поставки озброєння до цієї країни сягнули 60 млн. доларів. А усього за період з 1. XII 1918 р. по 31. VIII 1919 р. американські поставки в Польщу обчислювалися сумою в 122.089.061 долар [7].

Окрім допомоги матеріальної, українська сторона отримувала і певну дипломатичну підтримку Сполучених Штатів. Зокрема, після того, як 4 березня 1918 р. західноукраїнська сторона відкинула пропозиції місії Бартелемі з врегулювання лінії польсько-українського розмежування в Галичині через їх неприйнятність, саме делегація США на Версальській конференції узяла на себе роль захисника українських інтересів. 17 березня 1919 р. секретар президента Вільсона в Парижі особисто відповів Державному Секретареві ЗУНР Василеві Панейку на згадану телеграму Державного Секретаріату від 4 березня, де йшлося про причини відмови. Американський дипломат запевнив, що Антанта надішле окрему місію для більш детального вивчення границі розмежування, але попередньо обидві сторони повинні припинити військові дії. У відповідь на ці запевнення С. Голубович 22 березня телеграмою повідомляв В. Вільсона: “ЗОУНР приймає пропозиції Найвищої Ради в справі спинення ворожих кроків під Львовом” [8]. Те, що з боку США вказані пропозиції не були лише дипломатичним маневром з метою дезорганізувати українську сторону, свідчать реальні факти. Так, на засідання Міжсоюзної комісії на переговорах у Версалі американський представник професор Лорд 19 березня 1919 р. запропонував прискорити укладення перемир'я між поляками та українцями. Від імені свого уряду він пропонував, щоб в умовах цього перемир'я було зафіксовано збереження за Польщею Львова та залізничної колії Львів-Перемишль. Фактично американська пропозиція закріплювала статус-кво на українсько-польському фронті, зупиняла подальшу польську експансію на схід, а за певних умов не виключала відновлення української державності навколо польського анклаву – Львова. На пропозицію Лорда, схвалену Ллойд-Джорджем, Камбон, голова польської комісії “Ради десяти”, надіслав командувачу українських сил під Львовом генералу Павленку та начальнику польського гарнізону у Львові генералу Розвадовському телеграми, де наполягалось на негайному укладенні перемир'я на основі викладених пропозицій. Ці телеграми були вручені генералам 23 березня, а 27 березня польсько-українські переговори відновилися в Хирові. Саме на пропозицію американського президента Вільсона на мирній конференції в Парижі 2 квітня було створено спеціальну комісію для примирення між ЗУНР і Польщею. Її очолив південноафриканський генерал Люїс Бота. Для участі в роботі комісії у Париж 17 квітня виїхала західноукраїнська делегація у складі М. Лозинського, Д. Вітовського та О. Кульчицького. На жаль, подальший перебіг подій на польсько-українському фронті,

пов'язаний з прибуттям армії Галлера, зірвав надії проводу ЗУНР на справедливе мирне врегулювання. Далася взнаки і та обставина, що польська армія ще в березні 1919 р. оголосила себе частиною антантівських військ. Тим не менше, повністю ігнорувати історичний досвід співробітництва Західноукраїнської Народної Республіки та США на Версальській мирній конференції було б невірно. За певних умов Західно-Українська Область УНР (так називалася ЗУНР після Акту Злуки 22 січня 1919 р.) могла вже у березні 1919 р. отримати за підтримки США та Великобританії стабільний кордон з Польщею, а вивільнені сили спрямувати на захист Наддніпрящини від більшовицької та білогвардійської експансії. З відомих причин ця історична можливість не була використана.

Вдруге питання про Східну Галичину стало предметом обговорення комісії з польських справ під головуванням Камбона в період з 23 травня по 18 червня того ж 1919 р. Як зазначає лорд Темперлі в своїй “Історії мирної конференції в Парижі”, виходячи з того, що петлюрівська армія “не в стані далі опиратися більшовицькій армії, “Рада чотирьох” дала повноваження польському уряду на воєнну операцію проти Східної Галичини. Однак 18 червня лорд Бальфур наполіг на прийнятті британського меморандуму, де вказувалося на необхідність майбутнього плебісциту в Східній Галичині та на призначенні комісара Ліги Націй (для цієї території – Авт.). Делегація США повністю підтримала британський проект. Державний секретар Лансінг запропонував розширити сферу дії польських військ до ріки Збруч, що й було схвалено на засіданні “Ради десяти” 25 червня 1919 р.”. Однак було б необ’єктивно замовчувати українофобський характер заяви Лансінга: “Має бути визнано, що 60 відсотків даного (українського – Авт.) населення є неграмотним і відповідно не придатним для того, щоб отримати право на самовизначення. Перш, ніж воно досягне до рівня автономії, йому необхідний час для просвіти. Кровою близькістю воно пов’язане з українцями, однак, видається, що воно настроєне (прихильно – Авт.) до поляків з причин відносно вищої устійливості уряду Польщі у порівнянні з урядом України” [9].

11 липня о 8 год. 15 хв. вечора польська команда передала українській стороні лист Найвищої Ради: “До президента Української Республіки:

Щоби охоронити особисту безпечність і маєток мирного населення Східної Галичини перед звірствами большевицьких банд, Найвища Рада Антанти і її союзників порішила уповноважити провідників Польської республіки продовжити свої операції аж по Збруч. Се уповноваженне ніяк не торкається рішень, які найвища Рада думає видати в справі політичного становища в Галичині” [10].

Тим самим в червні 1919 р. уряд США робить остаточну ставку на Польщу, відмовляючись від активної підтримки ЗУНР, УНР та російських монархічних сил в їх планах відновлення “єдиної-неделімої”. Щоправда, білогвардійські формування на Україні ще продовжують отримувати американську допомогу. Так, лише влітку 1920 р. уряд Врангеля отримав від США 436 кулеметів системи Кольта, 2,5 млн. патронів, 3.130 гвинтівок [11], а в серпні навіть нові потужні літаки [12].

Але ці поставки демонстрували не стільки зацікавленість Вашингтона в можливих територіальних перемінах на Україні, скільки бажання створити додаткові труднощі для уряду Леніна, пов’язані з продовженням громадянської війни.

Зазначимо ще одну, не вельми відому у вітчизняній літературі історичну деталь. Емігрантський уряд Петрушевича, який здійснював свою діяльність до початку 1923 р. (формально ЗУНР продовжувала залишатися суб’єктом міжнародних відносин аж до 15 березня 1923 р.), джерелом свого фінансування мав гроші американських українців [13]. Це можна вважати виявом т. зв. “народної дипломатії”.

В історичній літературі періоду СРСР американська підтримка “панської Польщі” в західноукраїнському питанні, надана Вашингтоном в 1919 р., однозначно трактувалася як антиукраїнська акція, прояв імперіалістичної політики тощо. Нова історична доба вимушує українських істориків дещо інакше розставити акценти. Сполучені Штати Америки, як зрештою і інші Великі Держави, вибирали не стільки між українцями і поляками (українці в такому протиставленні могли б навіть дещо вигравати з огляду на профранцузьку орієнтацію Варшави), скільки між сильними, життєздатними і – внутрішньо слабкими режимами. Директорія та ЗУНР могли б розраховувати на ефективну американську (та й англійську) допомогу лише за умови вищої морально-політичної єдності українського народу, вищого патріотизму, активнішого бажання захистити свою державність та незалежність.

1. Лихолат А. В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – М.: 1949, С. 45. 2. *Papers, Relating to the Foreign Relations of the USA. The Paris Peace Conference, 1919. V.1. PP. 268-269.* 3. *Архив полковника Хауза. М., 1937. Т. II, с. 207.* 4. *Foreign Relations of the United States. 1919. Russia. p. 750.* 5. *Красный архив, 1926, т. 19. С. 37.* 6. *Foreign Relations of the United States. 1919. p. 778.* 7. *Foreign Relations of the United States. 1920. V. I, p. 236.* 8. Лозинський Михайло. *Галичина в pp.1918-1920. - Відень, 1922. С. 86.* 9. *Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference. V. VIII, p. 494.* 10. Лозинський Михайло, вк. *Твори. С. 110.* 11. *Красный архив, 1930, т. 3 (40). С. 4-5.* 12. *Новая русская жизнь, 28 августа 1920.* 13. Макачук С. А. *Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів: 1997. С. 180.*

М.П. Гетьманчук

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 1920 – 1939 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

© Гетьманчук М.П., 2001

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними істориками.

In the article has been analysed the condition of the scientific problem by the native and foreign historians.

Проблема українського питання в радянсько-польських відносинах належить до найменш вивчених у вітчизняній науці. До недавнього часу вона була предметом замовчування, фальсифікацій та спекуляцій з боку як радянських вчених, так і науковців комуністичної Польщі. Історія радянсько-польських відносин була перетворена у сферу майже виключного панування ортодоксальних партійних пропагандистів, які відкидали будь-які спроби відійти від встановлених штампів і схем.

Відгомін тоталітарного комуністичного минулого в історичній науці відчувається ще й нині. Антиукраїнські сили, які не можуть змиритися з незалежністю України, одним із головних своїх завдань поставили компрометацію національно-визвольної боротьби українського народу. Вони намагаються це робити руками так званих українців, зокрема, В. Поліщука, який у своїх “працях”, повторюючи віджилі комуністичні постулати про